

Maciej Grabski

Tygodnik "Kraj" wobec rewolucji 1905-1907 w guberniach litewskich i nadbałtyckich

Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego 29, 323-336

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

TYGODNIK „KRAJ” WOBEC REWOLUCJI 1905–1907 W GUBERNIACH LITEWSKICH I NADBAŁTYCKICH

‘KRAJ’ WEEKLY TOWARDS THE REVOLUTION OF 1905–1907 IN THE LITHUANIAN AND BALTIC PROVINCES

Rewolucja lat 1905–1907 na terenie guberni nadbałtyckich i litewskich miała najkrwawszy przebieg. Terror stosowany przez obie strony konfliktu został szeroko omówiony na łamach polskojęzycznego tygodnika konserwatywnego „Kraj” wydawanego w Petersburgu przez Erazma Piltza, a od 1906 roku przez Bohdana Kutylowskiego. Wydarzenia rewolucyjne zostały szczegółowo opisane w kontekście krytycznego spojrzenia reporterów na protesty oraz ruch agrarny. Jednocześnie tygodnik przedstawiał też ustępstwa władzy i właścicieli fabryk uzyskane przez ruch rewolucyjny¹.

Problematyka społeczna rewolucji

Zaburzenia rewolucyjne były wyrazem niezadowolenia społeczeństwa wobec przeciągającej się wojny japońsko-rosyjskiej, która obok klęski pogorszyła także sytuację gospodarczą mieszkańców Rosji. Fatalna koniunktura doprowadziła do strajków robotniczych i krwawej niedzieli 9 (22) stycznia 1905 roku. Dodatkowo bojkot tzw. Dumy Bułyninowskiej zachęcił robotników do dalszych strajków². Sytuację rewolucyjną udało się opanować dopiero pod koniec 1907 roku, przede wszystkim dzięki kolejnym akcjom represyjnym rządu Piotra Stołypina. Na jej wygaszanie miał też wpływ Manifest 17 (30) października 1905 roku i działalność I i II Dumy Państwowej.

* Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie.

¹ Z. Kmiecik, *Prasa polska w rewolucji 1905–1907*, Warszawa 1980, s. 151.

² W. Lenin, *Bojkot dumy bułyninowskiej a powstanie*, *Dzieła wszystkie*, t. 11, lipiec–październik 1905, Warszawa 1985, s. 150–157; L. Bazyłow, *Historia Rosji*, t. 2, Warszawa 1983, s. 431–432; R. Jurkowski, *Sukcesy i porażki. Ziemiaństwo polskie Ziemi Zabrzanych w wyborach do Dumy Państwowej i Rady Państwa 1906–1913*, Olsztyn 2009, s. 23. Projekt Dumy Bułyninowskiej (od nazwiska Aleksandra Bułynina, rosyjskiego ministra spraw wewnętrznych) został przedstawiony 18 lutego (3 marca) 1905 r. Sama ordynacja wyborcza została ogłoszona 18 (30) września 1905 r. Duma miała mieć charakter doradczy, a w jej skład wchodzić miały przede wszystkim warstwy uprzywilejowane, co doprowadziło do jej bojkotu przez robotników. Z tego powodu, car Mikołaj II zdecydował, po podpisaniu Manifestu 17 (30) października 1905 r., przekształcić ją w organ ustawodawczy. Samej Dumy Bułyninowskiej nigdy nie zwołano.

Robotnicy

Rewolucja w krajach nadbałtyckich rozpoczęła się w estlandzkim Rewlu, w którym pracowali robotnicy przeważnie pochodzenia rosyjskiego. Strajkiem kierowała komórka Rosyjskiej Socjaldemokratycznej Partii Robotniczej. Do protestów doszło w środę 12 (25) stycznia 1905 roku. Omawiając wydarzenia w Rewlu, dziennikarze „Kraju” pozytywnie oceniali sposób zakończenia pierwszych strajków, gdyż nie doszło do żadnych starć. Samych przyczyn protestów nie podano. Zaznaczono natomiast, że w mieście znajdowały się posterunki policji oraz wojska, co mogło być czynnikiem hamującym robotników przed rozruchami.

Opisując strajki robotnicze w Wilnie, informowano, iż wygasły one już po tygodniu. Wstrzymano tylko druk lokalnych gazet przez kilka dni oraz zwolniono robotników w kilku garbarniach oraz drukarniach. Również zamieszczono informacje o stacjonującym wojsku oraz bezkrwawym przebiegu protestów³.

Z kolei z terenu Rygi opisano już zamieszki z użyciem broni. Na łamach „Kraju” podkreślono fakt, że robotnicy posiadali broń palną, metalowe przedmioty oraz proklamację z opisem wydarzeń z Petersburga. Odnotowano działalność policji, która rozpędziła tłum liczący blisko 700–800 osób. Zaznaczono, że w trakcie rozruchów wybito okna w redakcjach gazet „Baltijas Wehstnois” i „Pribaltijskij Kraj”. Podkreślono, że był to jedyny incydent podczas zamieszek⁴.

W Nowej Wilejce przez blisko miesiąc trwał strajk robotników z fabryk, który zakończył się znacznymi ustępstwami właścicieli zakładów. Strajkujący otrzymali podwyżki płac oraz skrócono im dzień pracy o dwie godziny. Polepszo też warunki socjalne pracy i życia, np. w fabryce kos Possela zostali zatrudnieni bezpłatny lekarz, felczer, akuszerka, urządzono szkołę początkową dla dzieci pracowników, zaś dla robotników utworzono aptekę oraz łaźnię. Korespondent „Kraju” pozytywnie ocenił powyższe zmiany, stwierdził, że zdrowi oraz umiejący pisać robotnicy będą stanowili atut pracodawcy. Reporterowi „Kraju” chodziło nie tylko o większą wydajność sprawnego pracownika ale także o zaprezentowanie bardziej „ludzkiego” podejścia pracodawcy do robotników – co na pewno ograniczało skalę protestów.

W Kownie zmniejszono ilość godzin pracy o 5 godz. 30 min. w tygodniu dla 79 proc. pracowników oraz o 2 godz. 30 min. dla 11 proc. robotników. Podniesiono także pensje dla 3769 pracowników. Dziennikarz „Kraju” z aprobatą opisał te przemiany, gdyż dzięki temu sytuacja bytowa robotników się polepszy – a więc nie będą strajkować. Nie napisano, czemu godziny pracy były nierówno podzielone, prawdopodobnie chodziło o osoby pracujące na różnych stanowiskach.

Obok właścicieli prywatnych zakładów i fabryk, działania poprawiające warunki pracy robotników podjęła też administracja państwowa. Gubernator wileński hr. Konstanty Pahlen wydał cyrkularz dotyczący ascenizacji drukarni wileńskich. Reporter „Kraju” z uznaniem przyjął poprawę warunków sanitarnych. Dodatkowo w swojej korespondencji „Kraj” podkreślił, że wcześniejsze warunki

³ A. R. Z., *Wilno 17 (30) stycznia*, ibidem, s. 29.

⁴ W Rydze, „Kraj” 21 stycznia (3 lutego) 1905, nr 3, s. 18.

pracy w drukarni były fatalne i mogły doprowadzić do różnych chorób, zatem ich zmiana była korzystna⁵. Na początku 1906 roku w Wilnie odnotowano napięcia społeczne, gdyż obawiano się strajku generalnego, zorganizowanego przez robotników, który miałby miejsce w pierwszą rocznicę 9 (22) stycznia 1906 roku. Surowe represje, które zapowiedział generał-gubernator wileński, kowieński i grodzieński Aleksander Freze spowodowały, że zastrajkowało wyłącznie kilka drukarni, zaś zakłady oraz sklepy funkcjonowały normalnie⁶. „Kraj” odnotował, że na terenie guberni litewskich, a szczególnie w Wilnie doszło do współdziałania fabrykantów i władz państwowych. Zastosowali oni wobec robotników podwójne środki. Właściciele poprawiali warunki pracy (podwyżki, skracanie czasu pracy) i wprowadzali udogodnienia socjalne. Natomiast władze gubernialne straszyły policją i wojskiem, ale także pokazywały, że dbają o ludność z najniższych stanów (cyrkularz gubernatora K. Pahlena o ascenizacji drukarni).

Chłopi

Warstwą społeczną, która najszerzej uczestniczyła w rewolucji, byli włościanie. Dokonywali oni nielegalnych wyrębów lasów prywatnych, zajmowali sporne łąki i pastwiska, przestawiali słupki graniczne, kłusowali w lasach ziemiańskich oraz podpalali zabudowania folwarczne. Bywały przypadki rabunków bądź konfliktów o charakterze osobistym. Włościanie twierdzili, że po wydaniu aktu 19 lutego 1905 roku dano im przyzwolenie na wycinkę drzew z lasów należących do ziemian. Przepis ten interpretowali w ten sposób, iż lasy obywatelskie zostały oddane wsiom. Jednym z ziemian, do majątku którego wtargnięto, był hr. Michał Broel-Plater, właściciel majątku w Krasławiu⁷. Według szacunków „Kraju” w majątku zniszczono 40 dziesięcin lasu, a straty wyniosły 150 tys. rubli. Reporter tygodnika przedstawił je, aby pokazać brutalność rewolucji na wsiach oraz tym samym uzasadnić brutalność represji policyjnych⁸. W rabunkach uczestniczyło kilkaset osób dzielących się obowiązkami podczas napaści. Niektórzy rąbali drewno, zaś inni je wywozili. Nawet wojsko nie było w stanie powstrzymać takiej liczby rabusiów.

Do rabunków dochodziło również na terenie powiatów dźwińskiego, lutyńskiego i rzeżyckiego w guberni witebskiej. Na miejsce przybył gubernator, który dzięki wojsku przywrócił porządek. Aresztowano około 500 osób. Interwencja gubernatora oznaczała, że problem był poważny. Wojsko miało strzec zaatakowanych majątków oraz wsi, w których dokonywano największych rozruchów. Według

⁵ *Z nad Niemna*, „Kraj” 25 lutego (10 marca) 1905, nr 8, s. 27.

⁶ *Ruch rewolucyjny*, „Kraj” 13 (26) stycznia 1906, nr 2, s. 13. Represje, które zostałyby wprowadzone na wypadek strajku powszechnego to grzywna w wysokość 3 tys. rubli oraz wprowadzenie stanu ochrony nadzwyczajnej. Podobne przepisy wprowadził gubernator kowieński.

⁷ R. Aftanazy, *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej. Województwo trockie, Księstwo Żmudzkie, Inflanty Polskie, Księstwo Kurlandzkie*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1992, s. 316–325. Broel-Platerowie byli właścicielami majątków w Kombule i Krasławiu, które były oddalone o około 11 km. Majątki w Kombule i Krasławiu należały do M. Broel-Platera.

⁸ *Z pod Dźwińska*, ibidem, s. 25.

szacunków, w niektórych miejscowościach wyrąbano około 100 dziesięcin lasu. Postawę włościan potępiono, określano ich „rabusiami”⁹.

Włościanie zamieszkujący gminę gielwańską leżącą w guberni wileńskiej, domagali się zrównania w prawach cywilnych z innymi grupami społecznymi. Domagali się prawa do obowiązkowej nauki w języku litewskim, a także nauki historii, literatury, języka oraz geografii litewskiej. Żądali nadania dodatkowej ziemi z majątków prywatnych oraz kościelnych przejętych po 1863 roku przez państwo, rozkolonizowania wsi, zniesienia serwitutów oraz służby wojskowej¹⁰. Reporter „Kraju” po opisie żądań chłopskich postawił również tezę, że ogłoszenie ukazu 19 lutego 1905 roku było spowodowane „rozdmuchaniem waśni klasowej”, gdyż podkreślał, że dla chłopu „wrogiem” była zarówno władza, jak i ziemianin¹¹.

Poza rabunkami majątków, problemem dotyczącym gospodarki wiejskiej był spadek wartości akcji banków ziemskich oraz listów zastawnych. Przedstawiciele odłamu socjalistów-rewolucjonistów żądali oddania gruntów gminom (obszczynom), z kolei socjaldemokraci nakłaniali do przekazania gruntów drobnej ludności rolniczej, bez tymczasowego ingerowania w sposób jej eksploataowania. Ugrupowania umiarkowane domagały się przymusowego skupu większych majątków ziemskich na rzecz państwa i parcelacji ziemi. Dziennikarz „Kraju” postawił tezę, że oba programy wysunięte przez odłamy socjalistyczne będą czekały na dokładne opracowania teoretyczne i praktyczne co, uwzględniając fakt, iż „Kraj” był czasopismem konserwatywnym, wskazuje na dużą ostrożność przed pełnym potępieniem programów socjalistycznych¹².

Inne grupy społeczne

W Wilnie, gdzie protesty robotnicze miały niski oddźwięk, wrażenie zrobił kilkudniowy strajk personelu urzędniczego Wileńskiego Banku Ziemskiego przeciwko zmniejszeniom gratyfikacji dla pracowników. Jego przebieg i zakończenie opisano obszernie na łamach „Kraju”, gdyż zakończył się polubownie – pracownicy otrzymali podwyżki płac. Omówiono to szeroko, gdyż chciano pokazać innym robotnikom, iż doszło do porozumienia z dyrekcją¹³.

Na terenie Wilna doszło do aresztowań oraz zwolnień z urzędów osób, które popierały dążenia narodowościowe Polaków. Usunięto ze stanowisk radcę urzędu gubernialnego Baturyna oraz inżyniera gubernialnego Prozorowa. Do ich zwolnienia doprowadziły donosy napisane przez koła miejscowe (prawdopodobnie nacjonalistów litewskich), które uznały ich za swoich wrogów. Dokonano także aresztowań znanych osób, w tym ławników rady miejskiej oraz redaktora „Siewiero Zapadnogo Gołosa” Radina. O ile represje wobec osób popierających kwestię polską były typowe

⁹ *Z nad Niemna*, 13 (26) marca, „Kraj” 18 (31) marca 1905, nr 11, s. 24.

¹⁰ *Z nad Niemna*, „Kraj” 11 (24) listopada 1905, nr 43, 44 i 45, s. 34.

¹¹ J. Sz., *Litwa i Ruś. Przegląd*, „Kraj” 25 listopada (8 grudnia) 1905, nr 47, s. 15–16.

¹² Idem, *Litwa i Ruś. Przegląd*, „Kraj” 1 (14) grudnia 1906, nr 48, s. 19.

¹³ W. O., *Z Wilna*, „Kraj” 14 (27) marca 1905, nr 9, s. 28.

dla postępowania władz rosyjskich, zdziwienie korespondenta „Kraju” wzbudziło zwolnienie inspektora Wileńskiego Okręgu Naukowego Odyńcowa, zaliczanego do „polakożerców”, którego reporter „Kraju” określił „największym z reakcjonistów”. Zwolniono go, gdyż chciano uspokoić Polaków zamieszkujących w Wilnie¹⁴.

Podczas zaburzeń rewolucyjnych doszło również do wzrostu przestępczości, choć władze traktowały niemal wszystkie akty terroru rewolucyjnego jako przestępstwa kryminalne. Z powodu olbrzymiej skali rewolucji agrarnej i wzrostu przestępczości, na terenie Kurlandii, zaczęły funkcjonować sądy polowe. Na łamach „Kraju” można znaleźć takie opisy przestępstw kryminalnych, jak rozkwit przemytu alkoholu (po ograniczeniach nakładanych przez władzę dotyczących jego sprzedaży), działalność rabunkowa, jak chociażby napaści z bronią w rękę na kasy w urzędach i gminach¹⁵. Przy opisach działalności sądów polowych mniej wspominało o liczbie wyroków, a więcej o zmniejszaniu, dzięki nim, ilości przestępstw. Było to pozytywnie oceniane na łamach „Kraju”. W relacjach zamieszczonych w tygodniku podkreślano rolę wojska, które sprawnie udaremniało przestępstwa zaliczane do „kryminalnych”.¹⁶ Ze swojej strony rewolucjoniści podejmowali również działania utrudniające udowadnianie im winy. Wykonywali oni wyroki śmierci na osobach podejrzanych o zdradę bądź zeznających w rozprawach sądowych na ich niekorzyść.

Postępowanie rewolucjonistów było negatywnie oceniane na łamach czasopisma, zresztą nie mogło być inaczej – wszak był to tygodnik konserwatywny, stojący na straży porządku społecznego, choć krytykujący jego nieprawidłowości¹⁷. Pamiętać też należy, że przestępstwa kryminalne oraz skutki zaburzeń rewolucyjnych często łączono, np. rabunki kas gminnych na cele rewolucyjne, były traktowane podobnie, jak kradzież drzewa z prywatnego lasu. Spowodowane to było również tym, że nierzadko zwykli kryminaliści wykorzystywali sytuację rewolucyjną dla swoich celów.

Podsumowując, praktycznie wszystkie grupy społeczne uczestniczyły w rewolucji. Głównymi postulatami wysuwanymi przez protestujących były podwyżki płac oraz poprawa warunków bytowych i sanitarnych. Strajki różnie się kończyły – od porozumienia i dostosowania się dyrekcji do żądań pracowników, po krwawe pacyfikacje.

Problematyka narodowa

Rewolucja lat 1905–1907 poza aspektem społecznym, miała również aspekt narodowy. Wtedy przedstawiciele różnych narodowości zaczęli domagać się po-

¹⁴ Flis, *Z nad Niemna* 15 stycznia, „Kraj” 21 stycznia (3 lutego) 1906, nr 3, s. 15.

¹⁵ *Kraj Nadbałtycki*, „Kraj” 30 marca (12 kwietnia) 1906, nr 13, s. 11.

¹⁶ *Kraj Nadbałtycki*, „Kraj” 28 kwietnia (11 maja) 1906, nr 17, s. 9; *Kraj Nadbałtycki*, „Kraj” 5 (18) maja 1906, nr 18, s. 8; *Kraj Nadbałtycki*, „Kraj” 19 maja (1 czerwca) 1906, nr 20, s. 8; *Kraj Nadbałtycki*, „Kraj” 26 maja (8 czerwca) 1906, nr 21, s. 8; *Kraj Nadbałtycki*, „Kraj” 14 (27) lipca 1906, nr 28, s. 8.

¹⁷ *Kraj Nadbałtycki*, „Kraj” 25 sierpnia (7 września) 1906, nr 34, s. 9.

szanowania swojego języka oraz stosowania go w urzędach. Dochodziło wówczas także do konfliktów między przedstawicielami różnych narodowości, a w trakcie zaburzeń rewolucyjnych ofiarami pogromów padali Żydzi. Na łamach „Kraju” podkreślano, że rozwiązanie konfliktów pomiędzy tymi narodowościami powinno opierać się na przeprowadzeniu reform administracyjnych oraz gospodarczych, zaś podział ziemi może być utrudniony ze względu na różnorodność narodową¹⁸.

Litwini (gubernie litewskie)¹⁹

W Wilnie sztuki teatralne, od czasu zdławienia powstania styczniowego, były wystawiane wyłącznie w języku rosyjskim, co wielokrotnie odnotowywano i krytykowano w „Kraju”. Na łamach gazety zaznaczono, iż niektórzy Rosjanie twierdzili, że należy uchylić ograniczenia językowe i wystawiać sztuki zarówno w języku polskim, jak i litewskim. Od stycznia 1906 roku w Wilnie funkcjonowała polskojęzyczna scena teatralna, co było sukcesem „rewolucyjnym” ludności polskiej²⁰.

Pojedyncze koncerty w Wilnie wystawiane w języku polskim miały miejsce już w połowie 1905 roku. Dzięki działalności prezesa „Kuratorium dla ubogich”²¹ Józefa Montwiłła. Władze wydały pozwolenie na wystawienie „Nocy”, „Barcaroli”, „O matko moja miła” oraz „Szumią jodły” w języku polskim, co zostało pozytywnie ocenione przez dziennikarza „Kraju”. Napisał, że możliwość wystawienia sztuk w języku polskim była czymś „niezwykłym”²².

Następnym elementem żądań narodowych był memoriał Litwinów do premiera Sergiusza Wittego, który powoływał się na Najwyższy ukaz z 12 grudnia 1904 roku. W memoriale Litwini domagali się zwiększenia praw dla swojej nacji. Podkreślano, że obecne prawa i ograniczenia wobec Litwinów osłabiają cały Kraj Północno-Zachodni. W „Kraju” zamieszczono całą treść dokumentu, lecz bez komentarza²³. Dopiero w następnym numerze została dodana opinia dotycząca postulatów Litwinów. Widać w niej dezaprobatę dla memoriału Litwinów, gdyż uważano, że zwiększenie praw, jak chociażby możliwość wywieszania szyldów w językach urzędowym i ojczystym, powinno dotyczyć wszystkich narodowości. Dziennikarz „Kraju” dodał, że prawa te powinny obejmować wszystkich katolików, a więc i Polaków i Białorusinów wyznania katolickiego²⁴.

W kolejnych numerach „Kraju” zamieszczano informacje dotyczące wystąpień Litwinów przeciwko władzy carskiej. Dokonywali oni rozbijania szkół gminnych

¹⁸ Stan, *Centrum i Kresy*, „Kraj” 25 marca (7 kwietnia) 1905, nr 12, s. 22–23.

¹⁹ *Революция 1905–1907 гг. в Литве. Документы и материалы*, podred. Ю. И. Жюгжда, b. m. w., b. d. w. W tym zbiorze źródeł źródłowym można znaleźć dokumenty dotyczące rewolucji w guberniach litewskich.

²⁰ *Szczerbica, Wilno (20 stycznia)*, „Kraj” 28 stycznia (10 lutego) 1905, nr 4, s. 31–32; A. R. Z. *Wilna 1 (14) stycznia*, „Kraj” 6 (19) stycznia 1906, nr 1, s. 14.

²¹ Pełna nazwa to: Miejskie Kuratorium Opieki nad Biednymi.

²² Idem, *Wilno 16 (29) maja*, „Kraj” 20 maja (2 czerwca) 1905, nr 20, s. 27.

²³ *Memoriał Litwinów*, „Kraj” 25 lutego (10 marca) 1905, nr 8, s. 19.

²⁴ *Potrzeby społeczne Kraju Zachodniego*, „Kraj” 4 (17) marca 1905, nr 9, s. 5–6.

oraz urzędów gminnych, wypędzali pracowników i żądali, aby zastąpili ich Litwini. Analizując w „Kraju” rubrykę „Litwa i Ruś” można zaobserwować krytyczny opis tych wydarzeń. Przedstawiono działalność Litwinów dążącą do usunięcia z guberni wszystkich Rosjan i starowierców oraz zamknięcia cerkwi prawosławnych²⁵. Jako odpowiedź generał-gubernator wileński, kowieński i grodzieński Aleksander Freze wystosował odezwę do ludności, w której zaznaczył, iż niektóre z żądań ludności litewskiej, jak wprowadzenie języka litewskiego do urzędów gminnych oraz szkół ludowych można natychmiast wprowadzić, zaś inne musi zaaprobować Duma Państwowa²⁶. Władze walczyły z ruchem litewskim wysyłając tzw. oddziały „lotne” tłumiące ruch rewolucyjny. Z kolei Litwini realizowali uchwały przyjęte na Zjeździe Litewskim w Wilnie w grudniu 1905 roku. Dotyczyły one takich kwestii, jak walka o autonomię guberni wileńskiej i kowieńskiej oraz zakaz nadmiernej eksploatacji dóbr ziemskich i lasów, gdyż zostaną one w przyszłości rozparcelowane pomiędzy ludność litewską.

Istotne znaczenie w przedstawieniu aspektu narodowego rewolucji miały informacje o nauczaniu religii w języku narodowym. Religia miała być wykładana w językach polskim, litewskim bądź białoruskim. Wiadomym było, iż Litwini i Polacy skorzystają z tej możliwości. Natomiast wśród ludności białoruskiej, katolicy uczyli się modlitw w języku polskim²⁷. Zdarzało się jednak, że w niektórych szkołach średnich w Wilnie, w których dyrektorami byli litewscy nacjonaści, prowadzono zajęcia z religii po litewsku. Pracownicy tych placówek tłumaczyli Rosjanom, że nie wiedzieli, że władzę wyraziły tylko aprobatę wobec nauki religii w języku polskim²⁸. Warto przy tym odnieść się do artykułu księdza Stanisława Stakiało²⁹ opublikowanego w „Wilenskim Wiestniku”, w którym duchowny oskarża innych księży o faworyzowanie, podczas mszy świętych w Wilnie, języka polskiego zamiast litewskiego. Zarzuty opierały się tylko na stwierdzeniu księdza, iż większość wiernych w Wilnie stanowili Żmudzini oraz Litwini, którzy nie znali języka polskiego, co było nieprawdą, gdyż wcześniej modlili się w tym języku³⁰.

Innym przykładem zmian, tym razem w dziedzinie politycznej, było umożliwienie Polakom, Litwinom, Białorusinom, Ukraińcom i Żydom uczestnictwa w wyborach do Dumy Państwowej. Przewidziano wybranie 84 posłów z 9 guberni. Dodatkowo w ustawie wyborczej do Dumy Państwowej zastrzeżono, że z każdej guberni bezwarunkowo powinien zostać wybrany jeden poseł włościański. Oznaczało to, że wśród pozostałych 75 posłów będą ziemianie w ilości 2/3 (50) oraz 1/3

²⁵ *Litwa i Ruś. Przegląd*, „Kraj” 9 (22) grudnia 1905, nr 49 i 50, s. 14.

²⁶ Idem, *Litwa i Ruś. Przegląd*, „Kraj” 2 (15) grudnia 1905, nr 48, s. 20; Flis, *Z nad Niemna 4 grudnia s. st.*, „Kraj” 21 (8) grudnia 1906, nr 49, s. 13–14. Skargi na księży, którzy przestali prowadzić msze święte w języku polskim, miały miejsce jeszcze pod koniec 1906 r., co potwierdza artykuł podany w przypisie.

²⁷ Flis, *Z nad Niemna*, „Kraj” 6 (19) maja 1905, nr 18, s. 25.

²⁸ A. R. Z., *Wilno 16 (29) maja*, „Kraj” 20 maja (2 czerwca) 1905, nr 20, s. 27.

²⁹ *Z zaboru rosyjskiego*, „Kurier Poznański” 24 lipca 1907, nr 167, W „Kurierze Poznańskim” zaznaczono, iż ks. S. Stakiało był znany z prowadzenia agitacji antypolskiej. W 167 numerze czasopisma zamieszczono informację o usunięciu duchownego ze stanowiska oraz opis jego działalności dążącej do przywrócenia go do wcześniejszej funkcji.

³⁰ J. Sz., *Litwa i Ruś. Przegląd*, „Kraj” 25 listopada (8 grudnia) 1905, nr 47, s. 15–16.

(25) przedstawiciele miast. Analizując te dane widać, że jego autor przychylnie ocenia możliwość uczestnictwa w wyborach do Dumy Państwowej, ponieważ oznaczało to, że gubernie zachodnie będą miały swoją reprezentację w Dumie. Korespondent podkreślił przy tym, że wspomniane ziemie nie są jeszcze w pełni równoprawne pod względem narodowościowym oraz w dziedzinie prawa do korzystania z własności ziemskiej, z resztą Cesarstwa³¹.

Zgromadzenie Litwinów wileńskich wystosowało do prezesa Rady Ministrów list z deklaracją powziętą 31 października i 2 listopada 1905 roku. Litwini podkreślili w niej, iż w guberniach: kowieńskiej, wileńskiej, grodzieńskiej, części kurlandzkiej oraz suwalskiej przewagę etnograficzną mają Litwini, zaś mieszkańcy pochodzenia rosyjskiego, żydowskiego, polskiego zamieszkali te tereny później, „z kolei Białorusini są Litwinami, którzy ulegli procesowi zesławiańszczenia”. W związku z tym stwierdzeniem, Litwini domagali się otrzymania jak najszerszej autonomii. Zgadzała się na przyznanie tych samych praw (poszanowania religii, języka oraz praw politycznych), których chcą dla siebie, również przedstawicielom innych narodowości, zamieszkujących opisane tereny. Litwini domagali się również prawa do obsadzania urzędów polityczno-administracyjnych, wolności związków i zgromadzeń oraz uczestnictwa w tajnych, równych oraz bezpośrednich wyborach do Dumy. Mimo iż nie zamieszczono opinii dziennikarza „Kraju”, można założyć, że była ona negatywna. W tekście chodziło o autonomię Litwy, zaś przedstawiciele innych narodowości którzy tam mieszkali, znaleźliby się pod władzą Litwinów³². Reporter „Kraju” dowiódł, iż ich żądania są bezpodstawne. Uzasadnił, że domagając się guberni suwalskiej w obrębie autonomii Litwy na zasadzie etnograficznej, nie powinni domagać się guberni grodzieńskiej i wileńskiej, gdzie na obszarze kilku powiatów to żywioł polski jest najliczniejszy, a po nich są Białorusini. Zauważył, że Litwini powinni przyjąć etnograficzny bądź historyczny aspekt wyznaczania granic swoich aspiracji, nie zaś obydwu, jakby w zależności od potrzeb. Ponadto, korespondent „Kraju” podkreślił, iż wielu Litwinów oraz Białorusinów zamieszkujących te ziemie przejęło kulturę polską. Sama deklaracja nie odniosła się do statusu prawnego takich osób³³.

Dochodziło również do starć duchowieństwa polskiego z litewskim. W 72 numerze litewskiego dziennika „Vilniaus Žinios” zamieszczono artykuł autorstwa księdza Józefa Biły³⁴, który należał do nacjonalistycznego odłamu społeczeństwa litewskiego. Domagał się, aby nowym biskupem sejneńskim został Litwin. Według szacunków „Kraju” liczebność katolików Polaków i Litwinów na terenie biskupstwa sejneńskiego wynosiła 366 tys. Polaków wobec 325 tys. Litwinów. Z kolei stosunek księży wynosił 78 Polaków wobec 271 Litwinów. Widać, że przewaga wyznawców religii rzymskokatolickiej znajdowała się po stronie polskiej, ale wśród duchownych było odwrotnie. Zarówno reporter „Kraju”, jak i dziennikarze prasy warszawskiej przeciwstawiali się tekstowi ks. J. Biły podkreślając, iż Polacy są gotowi przyjąć biskupa litewskiego, ale domagają się przy tym wzajemności.

³¹ St. H., *Litwa i Ruś w sejmie państwowym*, „Kraj” 12 (25) sierpnia 1905, nr 32, s. 8–9.

³² *Uchwała w sprawie litewskiej*, „Kraj” 11 (24) grudnia 1905, nr 43, 44 i 45, s. 34.

³³ J. Sz., *Litwa i Ruś. Przegląd*, „Kraj” 18 listopada (1 grudnia) 1905, nr 46, s. 14–15.

³⁴ Józef Biła (w j. litewskim Juozes Była).

Dlatego też nie polemizowano z „Vilniaus Žinios”, lecz z tym artykułem. Podkreślono, że wypowiedź ks. J. Biły nie służy Litwinom, gdyż opiera się na kłamstwie, stwierdzającym że społeczeństwo polskie jest wrogiem litewskiego. Dodano, że to księża polscy uczą się języka litewskiego³⁵.

Estończycy (gubernia estlandzka)

Na terenie guberni estlandzkiej oraz północnej części Inflant ruch rewolucyjny szerzył się wśród Estończyków. Blisko milion Estończyków domagało się własnych szkół oraz samorządów gminnych³⁶. Na początku 1906 roku w „Kraju” opisano represje stosowane przez wojsko oraz postawę rewolucjonistów. Odnotowano chociażby fakt, że powieszono krawca o nazwisku Szulc za mianowanie go „prezydentem” Estonii³⁷. Podkreślenie wielkości represji ze strony wojska oraz informacje o egzekucjach były ogólnie ocenione negatywnie przez „Kraj”, lecz w swoim artykule takiej oceny korespondent nie umieścił³⁸.

Na łamach „Kraju” odnotowano zjazd estoński w listopadzie 1905 roku, podczas którego wydano uchwałę, na mocy której powołano samoistne władze estońskie w obszarze gmin. Artykuł „Kraju” opisujący te wydarzenia odniósł się do nich, moim zdaniem, negatywnie. Zamieszczono informacje o dewastacji wielkich majątków ze strony Estończyków i o karach za te czyny³⁹.

Podczas wyborów do rady miejskiej w Jurjewie (Dorpacie) sukces wyborczy odnieśli Niemcy zdobywając na 72 mandaty aż 59, podczas gdy Estończycy uzyskali tylko 13. W artykule „Kraju” zamieszczono informację, iż wybrano tylko tych kandydatów, na których głosowali również Niemcy, czyli tych 13 Estończyków, których wybrano do rady miejskiej także otrzymało poparcie ze strony Niemców. Sam „Kraj” nie dokonał oceny podziału mandatów⁴⁰, ale przytoczenie tego faktu wskazywało na słabość narodowego ruchu estońskiego, który nie potrafił się zjednoczyć aby uzyskać przewagę w radzie miejskiej głównego miasta uniwersyteckiego guberni estlandzkiej.

³⁵ *O biskupstwo sejneńskie*, „Kraj” 1 (14) kwietnia 1905, nr 13, s. 8; P. Łossowski, *Po tej i tamtej stronie Niemna. Stosunki polsko-litewskie 1883–1939*, Warszawa 1985, s. 53–55. Nacjonalizm szerzony przez księży pochodzenia litewskiego został szeroko omówiony w monografii P. Łossowskiego.

³⁶ B. S., *Ruch rewolucyjny*, „Kraj” 30 grudnia (12 stycznia 1906) 1905, nr 52, s. 5.

³⁷ J. Lewandowski, op. cit., s. 34–35; *Ruch rewolucyjny*, „Kraj” 6 (19) stycznia 1906, nr 1, s. 12. Na terenie Estonii jesienią 1905 r. przejęto władzę w gminach w kilku miejscowościach i proklamowano tam rewolucyjne republiki. Jedną z tych „republik” zarządzał wspomniany Szulc.

³⁸ 1906, 2. января 9. – из телеграммы начальника северного отряда карательной экспедиции А. А. Орлова Николаю II о действиях карательных отрядов в валкском, веррокском и других уездах, w: *Революция 1905/1907 гг. в Эстонии. Сборник документов и материалов*, Таллин 1955, s. 449–450. Tylko w tym przytoczonym dokumencie, dotyczącym bitwy między oddziałem kozaków i rewolucjonistami, można znaleźć informację, że „zabito 22 Estończyków, 78 rozstrzelano i wielu zostało powieszonych” (dokładnej liczby powieszonych nie przytoczono). Poza tym dokonywano aresztowań rewolucjonistów oraz palono ich domy.

³⁹ *Powstanie łotewskie*, „Kraj” 16 (29) grudnia 1905, nr 49 i 50, s. 12.

⁴⁰ *Kraj Nadbałtycki*, „Kraj” 3 (16) marca 1906, nr 9, s. 10.

Łotysze (gubernia kurlandzka⁴¹)

Blisko dwumilionowy lud łotewski niemal w całości powstał z bronią w ręku przeciwko Rosji. Dochodziło do starć zbrojnych między wojskiem a powstańcami. Odbyła się chociażby bitwa w mieście Tukum, która miała miejsce 30 listopada 1905 roku⁴².

Łotysze nie godząc się z lokalną władzą i jej decyzjami, powołali Tymczasowy Rząd Republiki Łotewskiej, lecz już w drugim tygodniu 1906 roku dokonano aresztowania całego jego składu. Po aresztowaniach, postawiono tezę, że rewolucja w Kurlandii wkrótce wygaśnie⁴³.

Rozruchy były brutalnie tłumione, co wywoływało oburzenie w artykułach postępowej prasy redagowanej m.in. na terenie Petersburga. Opisywano rozstrzeliwania Łotyszy bez sądów oraz stosowaniu kar cielesnych wobec kobiet oraz mężczyzn⁴⁴. Łotysze posiadający broń, mieli ją złożyć przed 6 stycznia 1906 roku, inaczej jej właścicielowi groziło aresztowanie, a jego majątek ulegał sekwestrowi. Dziennikarz „Kraju” wskazał tutaj dwie istotne rzeczy. Pierwszą była informacja o pobycie licznych wojsk w guberni kurlandzkiej, zaś drugą był opis represji stosowanych podczas i po zamieszkach. Zamieszczono obraz takich wydarzeń, jak rozstrzelania po wyrokach sądu polowego oraz wieszania skazanych. Władzom carskim chodziło o zastraszenie potencjalnych rewolucjonistów i zmuszenie ich do zaprzestania działalności⁴⁵.

Opinia reportera „Kraju” z końca stycznia 1906 roku dotycząca końca rewolucji była trafna, ponieważ podkreślono jej osłabienie, zaś w kolejnym akapicie dodano notatkę dotyczącą sprawnego stosowania represji przez generałów Wasyla Sołłohuba i Mikołaja Orłowa. Zastraszeniu włościan przed popełnieniem przestępstwa podpalenia zamków niemieckich, pałac w odwecie wsi łotewskiej⁴⁶, co skutkowało tym, że Łotysze wydawali przywódców buntu⁴⁷. Zamieszki ominęły tylko powiat parnawski.

⁴¹ P. Łossowski, *Rewolucja 1905 r. w guberniach nadbałtyckich*, „Studia z dziejów ZSRR i Europy Środkowej” 1967, t. 2, s. 61. Łotysze zamieszkiwali też znaczną część guberni inflandzkiej, której nazwa pochodzi od Liwonii, jednej z krain historycznej Łotwy.

⁴² S. B., *Ruch rewolucyjny*, „Kraj” 16 (29) grudnia 1905, nr 49 i 50, s. 12–13. Na łamach cytowanego numeru „Kraju” można znaleźć informację, iż 30 listopada 1905 r. blisko 4 tys. powstańców łotewskich zaatakowało piechotę oraz dragonów, prowadząc do nich ogień z okien domów. Rosjanie otoczyli miasto Tukum za pomocą piechoty, zaś artyleria rozpoczęła ostrzał. W wyniku starcia poległo oraz zostało rannych kilkuset powstańców.

⁴³ I. T. Kolendo, op. cit., s. 88; B. Meissner, *Die Baltischen Nationen. Estland, Lettland, Litauen*, Markus, Köln 1991, s. 27; *Ruch rewolucyjny*, „Kraj” 13 (26) stycznia 1906, nr 2, s. 12. Działalnością polityczną na terenie Kurlandii kierował Łotewski Związek Socjaldemokratyczny, którego liderem był Mikelis Valters. Ugrupowanie to w latach 1905–1906 liczyło około 18 tys. członków. Cytowane opracowania nie podają wprost, że związek ten stworzył Tymczasowy Rząd Republiki Łotewskiej, lecz moim zdaniem, to właśnie to największe ugrupowanie tworzyło ten rząd.

⁴⁴ *Kraj nadbałtycki*, „Kraj” 20 stycznia (2 lutego) 1906, nr 3, s. 13.

⁴⁵ *Ruch rewolucyjny*, „Kraj” 6 (19) stycznia 1906, nr 1, s. 12.

⁴⁶ 1906 г. февраля 8. - Письмо временного купляндского генерал-губернатора временному прибалтийскому генерал-губернатору Соллогубу о революционном движении в Курляндской губ. в 1905 г., w: *Революция 1905–1907 гг. в Латвийской ССР. Документальные материалы*, Рига 1956, s. 179–181; *Ruch rewolucyjny*, „Kraj” 13 (26) stycznia 1906, nr 2, s. 12.

⁴⁷ *Ruch rewolucyjny*, „Kraj” 13 (26) stycznia 1906, nr 2, s. 12.

Na łamach „Kraju” zaznaczono, iż robotnicy rolni oraz wiejscy przejmowali porzucane gospodarstwa oraz zagarniali bydło i dochody właścicieli. Podkreślono również fakt, iż zostały powołane nowe samorządy gminne, co spowodowało zaprzestanie płacenia opłat wykupowych i podatków ziemskich⁴⁸. Tylko w 1905 roku zostało zniszczonych bądź spalonych 239 dworów ziemiańskich⁴⁹.

W Rydze baron Gerhard von Tyzenhauzen utworzył komitet, w skład którego wchodził Niemcy nadbałtyccy oraz Niemcy z zagranicy niosący pomoc ofiarom rozruchów⁵⁰. Dzięki działalności Komitetu Pomocy Bratniej w Niemczech zebrano 322 tys. marek dla Niemców nadbałtyckich⁵¹.

Analizując artykuły „Kraju” nie natrafiłem na informacje dotyczące Zjazdu Nauczycieli-Łotyszy w Rydze, który odbył się 23–27 listopada 1905 roku. Był on istotny, gdyż w jego trakcie wypowiedziano posłuszeństwo władzy państwowej oraz przedstawiono program przebudowy szkolnictwa na zasadach demokratycznych⁵².

Poza opisem działań wojsk tłumiących powstanie na prowincji, można znaleźć także inne informacje o sukcesie władz. W Rydze udało się aresztować jednego z głównych przywódców powstania, odkryto również drukarnię, 10 pudów⁵³ czcionek i wydrukowanych proklamacji. Na łamach periodyku chciano pokazać, iż wojsko carskie poza stosowaniem brutalnych represji, odnosiło także sukcesy w prowadzonych śledztwach⁵⁴. Na początku 1906 roku została przedstawiona skalę zniszczeń w powiecie mitawskim. Zdeastrowano 140 majątków, których wartość szacowano na 3 miliony rubli. Kolejną zmianą w Kraju Nadbałtyckim było przywrócenie we wszystkich 225 gminach guberni kurlandzkiej legalnego, czyli zgodnego z wymaganiami władz zarządu gmin⁵⁵. Natomiast według szacunków właścicieli ziemskich straty w zniszczonych budynkach, inwentarzu oraz ruchomościach wynosiły 11 milionów rubli, które były największe w całym Imperium Rosyjskim⁵⁶.

Ludność żydowska

Ludność żydowska była terroryzowana przez tzw. Czarną Sotnię. W celu ochrony życia i mienia, Żydzi zakładali w większych miastach, jak np. w Wilnie, „samoobronę” uzbrojoną w rewolwery oraz żelazne drągi, a jej zadaniem było pilnowanie porząd-

⁴⁸ B. S., *Ruch rewolucyjny*, „Kraj” 30 grudnia (12 stycznia 1906) 1905, nr 52, s. 5.

⁴⁹ P. Łossowski, *Rewolucja 1905 r. w guberniach nadbałtyckich*, „Studia z Dziejów ZSRR i Europy Środkowej” 1967, t. 2, s. 64.

⁵⁰ *Ruch rewolucyjny*, „Kraj” 13 (26) stycznia 1906, nr 2, s. 12–13.

⁵¹ *Kraj Nadbałtycki*, „Kraj” 10 (23) lutego 1906, nr 6, s. 8.

⁵² 1905 г. Ноябрь 21. – Из корреспонденции газ. „Циня” о съезде народных учителей Латвии в ноябре 1905 г. в: *Революция 1905–1907 гг. в Латвийской ССР. Документы и материалы*, Рига 1956, s. 260–262; ibidem, 1905 г. ноября 14. – Из корреспонденций газ. „Диенас лапа” о решениях съезда народных учителей Латвии, s. 262–263; B. Meissner, op. cit., s. 27; P. Łossowski, op. cit., s. 61.

⁵³ 1 pud wynosi 16,38 kg.

⁵⁴ *Kraj Nadbałtycki*, „Kraj” 3 (16) marca 1906, nr 9, s. 10.

⁵⁵ *Kraj Nadbałtycki*, „Kraj” 20 stycznia (2 lutego) 1906, nr 3, s. 13.

⁵⁶ *Kraj Nadbałtycki*, „Kraj” 3 (16) lutego 1906, nr 5, s. 10.

ku⁵⁷. Z powodu prób oskarżenia ludności żydowskiej o napady na policję, Żydzi obawiali się pogromu w Wilnie, lecz w mieście do niego nie doszło. Rada miejska wydawała odezwy dotyczące zachowania spokoju wobec ludności żydowskiej⁵⁸. Żydzi zamieszkujący Białystok założyli Żydowski Związek Bratni, który miał za zadanie „walkę z anarchistami i terrorystami. (...) nie nosił charakteru ani politycznego ani ekonomicznego.”⁵⁹ Do pogromów ludności żydowskiej jednak dochodziło, czego przykładem może być pogrom w Białymstoku 11–13 czerwca 1906 roku. Obraz pogromu przedstawiony w „Kraju” był przerażający. Opisano mordy całych rodzin żydowskich oraz informacje o wprowadzeniu stanu wojennego. Na łamach gazety stwierdzono, że „mordy białostockie rzuciły popłoch na kraj cały...”⁶⁰

*

Rewolucja lat 1905–1907 ostatecznie zakończyła się wraz z wyborami do II Dumy Państwowej, które zostały rozpisane na 6 (19) lutego 1907 roku⁶¹. Obraz przemian lat 1905–1907 został szczegółowo przedstawiony na łamach czasopisma „Kraj”, lecz nie był on jednoznaczny. Redakcja gazety potępiała krwawe strajki robotników, lecz wiedziała, że tylko dzięki strajkom sytuacja bytowa protestujących poprawi się. Z kolei opisując aspekt narodowy rewolucji, można dostrzec analogię do powstania styczniowego i represji, które dosięgły społeczeństwo polskie.

BIBLIOGRAFIA

Źródła drukowane

W. Lenin, *Bojkot dumy bułajginowskiej a powstanie, Dzieła wszystkie*, t. 11, lipiec–październik 1905, Książka i Wiedza, Warszawa 1985.

Революция 1905–1907 гг. в Эстонии. Сборник документов и материалов, Таллин 1955.

Революция 1905–1907 гг. в Литве. Документы и материалы, pod red. Ю. И. Жюгжда, b. m. w, b. d. w.

Революция 1905–1907 гг. в Латвийской ССР. Документы и материалы, Рига 1956.

⁵⁷ *Z nad Niemna w listop.*, „Kraj” 11 (24) listopada 1905, nr 43, 44 i 45, s. 34.

⁵⁸ *Wypadki w Kraju Zachodnim. Zajścia w Wilnie*, „Kraj” nr 43, 44, 45, s. 33; A. R. Z., *Wilno 23 października (tydzień przelomowy)*, „Kraj” nr 43, 44, 45. Na łamach „Kraju” nr 18, 1905, s. 25, w artykule *Z nad Niemna* opisano również pogrom ludności żydowskiej w Dusiatkach (gub. kowieńska). Obraz tego pogromu, chociaż mniejszy niż ten w Białymstoku, również był straszny. Doszło do śmierci kilku osób, zburzenia 40 kramów i 50 domów.

⁵⁹ *Ruch rewolucyjny*, „Kraj” 13 (26) stycznia 1906, nr 2, s. 13.

⁶⁰ *Pamiętnik*, „Kraj” 9 (22) czerwca 1906, nr 23, s. 7; G. D., *Czarna sotnia*, „Posiew. Pismo tygodniowe” 4 stycznia 1905, nr 2, s. 1. Na łamach „Posiewu” można znaleźć informacje, iż Czarna Sotnia działała w Rosji i dokonywała przede wszystkim napaści na ludność żydowską.

⁶¹ *Kurier nadnewski. Działalność państwowa. Informacja „Kraju”*, 15 (28) grudnia 1906, nr 50, s. 11.

O p r a c o w a n i a

- Aftanazy R. 1992.** *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej. Województwo trockie, Księstwo Żmudzkie, Inflanty Polskie, Księstwo Kurlandzkie*, Wrocław–Warszawa–Kraków, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich.
- Bazyłow L. 1983.** *Historia Rosji*, t. 2, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Jurkowski R. 2009.** *Sukcesy i porażki. Ziemiaństwo polskie Ziemi Zabrzanych w wyborach do Dumy Państwowej i Rady Państwa 1906–1913*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Olsztyn.
- Kmiecik Z. 1980.** *Prasa polska w rewolucji 1905–1907*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Kolendo I. T. 2014.** *Łotwa: zarys dziejów narodu i państwa od czasów najdawniejszych do początku XX wieku*, Łódź.
- Lewandowski J. 2001.** *Estonia*, Wydawnictwo Trio, Warszawa.
- Łossowski P. 1985.** *Po tej i tamtej stronie Niemna. Stosunki polsko-litewskie 1883–1939*, Czytelnik, Warszawa.
- Meissner B. 1991.** *Die Baltischennationen. Estland, Lettland, Litauen*, Markus, Köln.
- Ochmański J. 1990.** *Historia Litwy*, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków.
- Prasa polska w latach 1864–1918*. red. Łojek J. 1976. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Łódź.

A r t y k u ł y

- R. Jurkowski**, *Lenkę spada (1905–1906) apie Didįjį Vilniaus Seimą*, „Lietuvos Istorijos metraštis”, 2008 metai (2), s. 101–112.
- P. Łossowski**, *Rewolucja 1905 r. w guberniach nadbałtyckich*, „Studia z Dziejów ZSRR i Europy Środkowej” 1967, t. 2, s. 58–80.

STRESZCZENIE

W artykule omówiono rewolucję lat 1905–1907 na obszarze guberni nadbałtyckich oraz litewskich. Tekst został podzielony na dwie części: problematykę społeczną oraz narodową. W pierwszym z nich opisałem strajki i protesty poszczególnych grup społecznych. Rewolucja w aspekcie społecznym, mimo krwawego przebiegu doprowadziła do poprawy warunków pracy części społeczeństwa na omawianym terenie. Podobnie nowe prawa uzyskały narody takie jak Estończycy, Litwini, Łotyśze, Polacy i Żydzi. Czasopismo „Kraj” krytycznie oceniał zamieszki i rozruchy, ale i jednocześnie wyrażało zadowolenie z ustępstw władzy wobec protestujących, zwłaszcza tam gdzie nie dochodziło do represji, a strajki zakończyły się bezkrwawo. Mimo negatywnej oceny rewolucji, nie pisząc o tym wprost, dziennikarze „Kraju” zwracali uwagę, że bez rewolucji nie byłoby ustępstw ze strony caratu.

Słowa kluczowe: tygodnik „Kraj”, rewolucja 1905–1907, gubernie nadbałtyckie i litewskie, przemiany społeczne, przemiany narodowe.

ABSTRACT

This article describes the revolution of 1905–1907 in the area of the Baltic and Lithuanian provinces. The text is divided into two parts, dealing with social and national issues. The first part presents strikes and protests of specific social groups. The social aspects of the revolution, despite its bloody course, led to improvement of labour conditions for a part of the population in the area under discussion. Similarly, new rights were acquired by such nationalities as Estonians, Lithuanians, Latvians, Poles and Jews. The „Kraj” journal critically evaluated the chaos and riots, but at the same time it expressed its satisfaction with concessions made by the authorities towards the protesters, especially in cases where no reprisals were suffered and strikes ended without bloodshed. Despite a negative assessment of the revolution, the „Kraj” journalists, without openly writing about this fact, emphasized that there would have been no concessions on the tsarist side without the revolution.

Keywords: „Kraj” weekly, revolution of 1905–1907, Baltic and Lithuanian provinces, social transformations, national transformations.